

Թէ ԻՆՉ ԿԸ ԳՐԵՆ

“ՄԻ ԳՐԵՒԹ... ԱՅԼ ԳՐԵՑԻՒԹ,, ԳՐԻՆ ՇՈՒՐՁ

Առաջինը «Միտն»ը եղաւ (1930, Թ. 7-8-9) որ զբաղեցաւ այս գրքով: Գրքին օգտակարութեան վրայ խօսելէ վերջ, կ'ընէ քանի մը խորհրդածութիւններ, որոնց մասին մենք ալ պիտի ընենք մերինները:

«Ինքզիքը բառը իրրիւ ուղղական հոլովիւր գաւառաբարբառային երեւոյթ մըն է. չ'արժեք պաշտպանել անոր գոյութիւնը գրականութեան մէջ»:

Թէ ինքզիքը բառը գաւառի մէջ իբր ուղղական գործածութեամբ է թէ ոչ՝ անծանօթ է ինծի. ինքզիքը ուղղական չունի. որոշակի դրինք թէ հայցական, սեռական, տրական, բացասական կը գործածուի միայն (տես «ՄԻ գրէք» էջ 191, եւ Բագմակի տարւոյս 313 էջը):

Գոյութիւնը պաշտպանենք՝ չպաշտպանենք, արդէն մտած է գործածութեան մէջ, եւ լաւագոյն գրիչներու ձեռքին տակ կը զգացընէ ան թէ կ'ընէ եւ պիտի մնայ. թող որ ժողովուրդը կը գործածէ շարունակ:

Առէք «Անահիտ»ի տարւոյս Յուլիան-Օգոստոս թիւը, բացէք 97 էջը, եւ բ. սիւնակին մէջ կարդացէք. «Ինքզիքին երկար ու սիրուն արձակուրդ մը տուաւ». բացէք զարձեալ 119 էջը, բ. սիւնակը, «Ինքզիքին իսկ հանդէպ պարզութիւն»... եւ յաջորդ թիւը՝ էջ 18, «Խեղճ-մարդն՝ ելած ինքզիքին»... Աս՝ Թէքէնանէն է, վերինները՝ Զօպանանէն:

Ու դեռ ուրիշ լաւագոյն գրիչներ՝ չեն խորշիք գործածելէ՝ Ուզեցինք անոր գոյութիւնը օրինակութիւն, համարելով այդ զան յօդակապ, սաստկացողցիչ գիր, եւ այլն... չեն ուզեր հաւանիլ մեր ըսածին. եւ խնդիրն հանողը «Ճշմարտութիւնը իմ կողմս է» ըսելով՝ կը թովոյայ, թափ տալով թեւերուն, կարծես թէ առաջին ան-

գամ ինք եղած ըլլայ այդ հարցը քրքրողը: Քանի քանի անգամներ գրուած է անոր շուրջ...

Մեր նպատակը նոր բան մը ըսել, եւ հաստատել էր անոր գոյութիւնը:

«Միտն» որ Գուրեանի մէկ բացատրութիւնը կը յիշեցընէ, որուն վրայ պիտի խօսինք վարը, կընար անոր «Այսուրեքն»ին 14 էջին մէջ զրաժը կարդալ «Ինքզիքը»ի մասին գրելէ առաջ:

«Ուշադրութեան արժանի է, կ'ըսէ, մեր հին քերականներէն կիրարկուած «չէզոր» բառին կազմութիւնը, ուր չէ եւ որ բառն ունի միջին կ'երեւի որ անորոշ դերանունը կամ ածականի իր կրկնակ ձեւն ունեցած ըլլայ, ինչպէս է իճը կամ զիւլը, Ըստ այսմ՝ Ղուկասու Աւետարանին «Ուր չէր բնաւ գրք եղեալ» խօսքին մէջ (ԻԳ. 53), զորք իրրիւ ուղղական գործածուած է, եւ կը թարգմանուի, առ մէկը դրուած չէր բնաւ — Աւելորդ չըլլար (= չ'ըլլար) նկատի առնել նաեւ՝ ժողովրդային այս կամ այն բարբառին մէջ «զինքն եկաւ» կամ «զինք գնաց» բացատրութեան ձեւերը»:

Համարինք սակայն որ ինքզիքը բուն հայցական ըլլայ. եւ ո՞վ ըսաւ թէ հայցական հոլով մը պիտի չկրնայ հոլովուիլ եղեր. եւ ո՞վ ըսաւ թէ ինչ որ նախնիք ըրինք են գրաբարի մէջ, մենք պիտի չկարենանք ընել նոյնը աշխարհաբարի մէջ: Նախնիք ըսինք են. «Զինի համարաձոյն սարկաւազն քարոզէ»: Համարեալ բային կատարեալ եզ. ա. դէմքն է համարաձի: Նախնիք բայ մը կրնան հոլովել՝ մենք հոլովուած բառ մը չենք կրնար հոլովել:

«Այսը մեղայի, մեղայի»:

Մեղաւելեմ բային կտր. ա. դէմքն է մեղայ. եւ իբր գոյական հոլովուեր է:

«Ի սկզբանէն զոր եղ»:

Սկիզբն բառին բացատրականն է՝ ի սկիզբանէ. ասի իբր ուղղական հոլովուեր է, եւ եղեր է գործական, ի սկզբանէն. երկու հոլով իրար են պլուեր:

Ինչո՞ւ համար ինքզինքն ալ՝ համարեալով նոյն իսկ հայցական՝ պիտի չկարեալ նայ պլուիւի ձգեր ուրիշ հոլովներու . . .

«Գովեայք Յիւնացն», «կարգ ուղիղ եղիցեացն»:

Գովեա գովեմ բային հրամայականն է, եղիցեաց՝ եղանիմ բային ապառնի եզ. գ. դէմքն է, եղիցի, հոլովուեր է, եւ յոգ. սեռ. եղեր է՝ եղիցեաց, եւն. եւն:

Մենք գործածած չունինք այդ բառը, եւ կարելի է թէ ասկէ վերջն ալ չգործածենք, բայց ասի պատճառ մը չէր, որ չըսէինք ինչ որ կը մտածէինք այդ բառի մասին, քանի որ գործածութիւնն ընդ հանրացած է, եւ քանի որ ստիպեցին մեզ որ ըսենք:

«Սիրոն» կ'ըսէ դարձեալ. «Կ'ստուգեմ, կ'ստիպուիմ, եւայլն, նոյնչափ շիտակ է որչափ կը ստուգեմ, կը ստիպուիմ: Դուրեան Սրբազան այս բառերուն հնչիւնին կը նայէր. այսինքն՝ ականջով կը դատէր եւ ոչ թէ աչքով»:

Եթէ այսպէս ուրեմն ամէն մարդ աչքը թողած՝ ականջին մօտիկ պիտի ընէ, ալ խաչ հանելու ենք ուղղագրութիւն ըստած բանին վրայ:

Գրենք ուրեմն խոյնդոտ, գերետիր, նուրմայ, գեղեկեց, տեղեկեց, փոխանակ խոչընդոտ, գերետիր, նորոնայ, զենքնէց, տեղեկէց գրելու. գրենք յետեւաբար, աչքը թող հետեւաբար ուզէ. ինչ կ'արժէ. ականջը դատեց լսելուց. Ֆրանսացիք թող ils étaient գրելու տեղ ils été գրեն, Սխալ եւ վտանգաւոր վարդապետութիւն:

Ականջի այդ դատումով է անշուշտ որ Դուրեան իր մէկ գրքին անունին մէջ — «Արբուրէնք» — եւի տեղ է մը տնկեր է. . . ու դեռ ուրիշ շատ բաներ, որոնց մասին գրելու տեղը չէ . . . Դուրեանը քիչ մը

լայնաթեզան էր, թեզնիքը լայն, կ'ըսէի իրեն, անուշ մը կը մպստէր. . .

Աւելորդ են այդ ապաթարցնէրը, պէտք է գրել ուղիղ կերպով՝ կը ստուգեմ, կը գգամ, կը շտապեմ, ժայնաւորի կորուստ չկայ հոս՝ ապաթարց ղնելու համար: Ականջը թողունք՝ եւ աչքին նայինք, որպէս զի չմոլորինք:

* * *

Երկրորդ գրողը եղաւ «Անահիտ» վեբ. իւր յիշուած թիւին մէջ: Պ. Զօպանեան շատ աւելի խնամքով եւ ձեռնհասութեամբ գրած է:

Ունիմ դիտողութիւն մը միայն:

Կը գրէ. «... կ'սկսիմ, կ'գգամ, (ականջը խօսի «Սիրոն»ին) կ'նշարմ սխալ են նոյնպէս, ճիշդն է կը սկսի, կը գգամ, կոշարմ (չ. Ղազարկեան կը նախընտրէ գրել կոշ լամ, կոշ գամ, մինչ եւ կը կարծեմ թէ կոշ ձեւը որ մեր երեք միավանկ բայերուն (լայ, տայ, գայ) քով միայն կը գործածուի փոխանակ կը—ի, լաւագոյն է բային կցուած պահել ինչպէս սովորութիւն եղած է, սովորութիւն որ ո եւ է անպատեհութիւն չունի»:

Անպատեհութիւնը ինք արդէն դրաւ վեբ. իւր. կ'նշարմ. բացէք ո եւ է հայ թիւրք, եւ պիտի տեսնէք կ'ոտայի, կ'ոգար, կ'ոտայի գրութիւնները: Հետեւանք՝ կոշ բային կցուած գրուելուն:

Բայց եւ չեմ կրցած հասկնալ թէ ինչ է պատճառն այս կղկաթ կաթոգի փափաւ գին կտրել կպած պահելու այդ երեք բայերուն:

Ասկէ մինչեւ 20—25 տարի առաջ իւրարմէ անջատ կը գրէին. ահա օրինակներ Եղիայէն. «Հատ շատ կոտ տայ» — «Փարա կոտ տայ» (Սուրհանդակ 1906, Թ. 2266), «Մ'եր բարեպաշտութիւնը յողուածին մէջ»:

Յայտնի է թէ կոտ ուսած է կոյո ու ձեւէն, եւ սկսած է գործածուիլ ԺԻ դարէն սկսեալ. Ներսէս Շնորհալին իր կառուի հանելուկին մէջ գրած է.

Որպէս տիկին յուշիկ գընայ,

Պարսն յետեւն ի քարշ կոտ ցայ:

Այս ոճով՝ մինչև ժժ դար գործածուած է, նոյն իսկ ձայնաւորներուն առջև պահելով ամբողջ կոն. կոն եփեմ, կոն ետայ. (Հմմտ. Ամիրտովյանի «Բժշկականներ», ու բոլոր այդ շրջանի ուսմ. կորէնով գրող հեղինակները):

Տպագրուած գրքերուն մէջ նոյն դրուծիւնը կը գործածեն. Յովհաննէս Հովով իր «Պարզաբանութիւն Սաղմոսաց» գրքին մէջ (1787ին տպուած), Մխիթար Աբբայ, Յակոբ Պատրիարք Նալբան, եւ ուրիշներ ժժ դարու սկիզբներն իրենց հրատարակած աշխարհաբար գրքերուն մէջ:

Հոս պատշաճ կը համարիմ արտատրուել մաս մը այն շահեկան յօդուածէն, զոր Հ. Ասատուր (Սարգիսեան) 1906, թ. 2070) կը գրէ «Լեզուարանական հարց մը» վերնագրին տակ:

«... ժժ դարուն առաջին կէսէն վերջն է որ առաջին անգամ կը հանդիպինք, տպագիր գործերու մէջ, կը մասնիկին Պաղատասար Դպիր աշխարհաբարով մեկնած իր գրաբարի համառօտ Քերականութեան մէջ, որ տպուած է Կ. Պոլիս 1760ին, եւ գրուած է «բան հասկնալու սէր ունեցող փորձիկ տիրացուներուն համար», սկսած է արդէն գործածել կը մասնիկը. սակայն կ'երեւայ թէ Կ. Պոլիս խօսուած աշխարհաբարին մէջ այդ թուականին ղեռ կոն բոլորովին վերածուած չէ կը—ի Այդ Քերականութեան առաջին էջերուն իսկ մէջ կը գտնենք կոն հասկնալու, եւ կը սեպվի, կը կարդացվի, կոն կարդացվի, անխտիր գործածուած: Պաղատասար զպիր ու կամ ը ձայնաւորները կը ջնջէ միշտ ձայնաւորով սկսող բայերուն առջեւ եւ քչէ կցէ բային, ինչպէս կենդանի:

«1760էն մինչև ժժ դարու սկիզբը Կ. Պոլսոյ մէջ գրուած ուսմ. կորէն գրքերը երկու ձեւերն ալ հաւատարապէս կը գործածեն: Սարգիս Դպիր Յովհաննէսեան իր ձեռագիր Քրիստոնեականին մէջ միօրինակ կերպով կը՝ կը գործածէ բաղաձայնով սկսող բայերէ առաջ 1773ին, մինչդեռ 1783ին Հիմն Ստոգորեան գործին հե-

ղինակը տակաւին կը յամադի կոյին վրայ, միշտ անշատօքէն գրուած:

«Մխիթարեաններն են որ իրենց աշխարհաբար հրատարակութեանց մէջ վերջնապէս կը նուիրագործեն, ժժ դարու վերջին կէսէն ետքը, կրի միօրինակ գործածութիւնը բաղաձայնով սկսող բաղաձայնակ բայերուն առջեւ, ինչպէս կը տեսնէ, կոն վերապահելով երեք միավանկ բայերուն (կոն ցայ, կոն տայ, կոն լայ), եւ կրին ընջնջելով եւ կցելով ձայնաւորով սկսող բայերուն, ինչպէս կատեմ, կոնգէ (տեմ Բառարան Մխիթար Աբբայի աշակերտներուն՝ 1769ին տպուած եւ Սիւրմէլեանի, Խնճիճեանի հրատարակութիւնները, եւն.): Նոյն դրուծիւնը՝ կ'ընդունին եւ կը գործադրեն նաեւ ժժ դարու առաջին կէսին, Թուրքիոյ Հայ գրագէտները՝ Փէշտիմալ-ճեան, Թափուզճեան, Տէրոյենց, Պալազարեան եւ ուրիշներ:

«1841ին է որ առաջին անգամ հայ լեզուի մէջ երեւան կու գայ ապաթարքը (apostrophe) զոր Քրաններէնի հետեւելով կը սկսին գործածել Մխիթարեանք, երբ կը մասնիկը ձայնաւորով սկսող բայի մը առջեւ հանդիպի եւ ըր-ը այդ պատճառաւ կորսուի, ինչպէս կ'տեսնէ փոխանակ կը տեսնի: Քիչ ետքը Կ. Պոլսոյ հայ գրողներն ալ կ'ընդունին եւ կը գործածեն ապաթարքը (տեմ Տէրոյենցի Ճանապարհ գործը՝ 1845ին տպուած):

«Այսպէս, արեւմտեան աշխարհաբարով գրող մեր բոլոր գրագէտները կը սկսին միօրինակ կերպով կը գործածել բաղաձայններէն յառաջ ԱՆՃԱՏՈՐԷՆ, (մենք կը խոշորցնենք) կոն միավանկ բայերէն յառաջ, եւ կ' ձայնաւորով սկսող բայերէն յառաջ: Այս դրուծեամբ է որ Բողոքականք տպագրեցին աշխարհաբար Աստուածաշունչը, որուն պատրաստութեան մէջ կարեւոր ղեկ ունեցած է նշանաւոր հայ յագէտ եւ իմքիլի Ս. Մեսրոպեան վարժարանի ուսուցիչ Անդրէաս Փափագեան. այս դրուծեամբ է որ գրած են աշխարհաբարի շատ մը մեծ հեղինակութիւններ՝ Խաչատուր Միսաքեան, Օտեան, Զօրայ-

եան, Ռուսինեան, Իւթիւճեան, Ոսկանեան, Պարոնեան, ինչպէս Միւթարեանը գրեթէ ամբողջութեամբ...

«Նոյն դրութիւնը ընդունած են նաեւ Ռուսահայոց աշխարհաբարբին քերականները, ինչպէս Պալաստանեան եւ Բահադրեանը, որոնք կը կը գործածեն բաղաձայնի եւ կ'ձայնաւորի առջեւ (յայտնի է թէ Ռուսահայոց ոչ թէ սահմանական ներկայի եւ անկատարի, այլ ապառնիի համար կը գործածեն այդ մասնիկը)» եւն։

Հին նախնիք կոն անշատ են գրած բայէն, նոր նախնիք եւս անշատ են գրած. Հ. Ասատուր անշատ գրեց, արդիները ինչո՞ւ անպատճառ կիպ կ'ուզեն գրել, խելքս չի հասնիր... կը—ն անշատ գրուի պիտի, կոն ինչո՞ւ պիտի չգրուի. Բնէ է ասոր զաղտնիքը...

* * *

«Յուսարեք» Թերթն ալ կողմնակից է կոն միացած գրելու։

Ահա թէ ինչ կը գրէ «Առաջարկ» վերնագրով խմբագրականին մէջ (25 հոկտ. Թ. 174)։

«Վաղուրնէ «Յուսարեք»ի համար իբր ուղղագրական ուղեցոյց պիտի ընդունինք Հ. Արսէն Ղազկեանի «Մի գրեք... այլ գրեցէք»... (բացառութեամբ կուտամ, կուգամ, կույսմ եւ դեպի ու քացի բառերու. Միւթարեան բանասէրը կը յանձնարարէ այս բառերէն վերջիններու մէջ ի նախդիրը գտնել, իսկ առաջիններու մէջ կու—ն առանձին գրել. մինը պիտի շարունակենք միասին գրել)։

«Ջերմօրէն պիտի խնդրէինք, որ նոյն ուղեցոյցին հետեւէին նաեւ մեր բոլոր աշխատակիցներն ու թղթակիցները, մեզ ազատած ըլլալու համար սրբագրական յաւելեալ աշխատանքներէ։

«Միաժամանակ պիտի առաջարկէինք, որ նոյն ուղեցոյցին հետեւէին նաեւ հայ մամուլի միւս օրգանները՝ գէթ հայ Թերթներու մէջ ու գոնէ չափով մը ուղղագրական միօրինակութիւնը պահած ըլլալու համար»։

«Յուսարեք»ի այս «Առաջարկ»ը խմբագրական մը գրել տուաւ «Ազդարար»ի «Որպէս զի չվիժի» վեցնագրով (5 Նոյեմբեր, Թ. 1234), ուր կը դիտուի եւ՛ իրաւացի կերպով։

«... Յետոյ կայ աւելի էական պարագայ մը. Երբ հրաւերին հեղինակը վերապահում կ'ընէ, ինչո՞ւ նոյն իրաւունքը զլանալ ուրիշներու. Արդարեւ, Յուսարեք կ'ընէ թէ ինք համաձայն չէ Միւթարեան գիտնականին եւ պիտի շարունակէ միացած գրել «Կու գամ»ը, ինչպէս նաեւ «քաց ի»նչ Երկրորդ Թերթ մը կրնայ ըսել թէ ես ալ «բարխտ»ը պիտի գրեմ քաղղի, Երրորդ մը՝ ամէն չպիտի ըսէ «ամեհ»ին, եւ այսպէս անվերջ»։

Ապացոյց. Ահմիտ «քացի», «դեպի» սխալներուն կարգը դրաւ, իսկ «Յուսարեք» այդպէս միացած կ'ուզէ գրել։

Դարման... կ'ընէ «Յուսարեք». «Լաւ է կանոնագրուած չուղղագրութեան հետեւիլ, քան անկանոն ուղղագրութիւն ունենալ»։

Եւ «Ազդարար» կը ձայնակցի. «Միայն, որպէս զի փորձը չվիժի, պէտք է ԶԻՉ մը աւելի լայն հայեացքով մօտենալ գործին, ու անպայման չկառչիլ հին հին դարուց կանոնականութեան. Գահիրէի մեր պաշտօնակցին ըսածին պէս, «Լաւ է կանոնագրուած չուղղագրութեան հետեւիլ, քան անկանոն ուղղագրութիւն ունենալ»։

«Ազդարար»ի սրտին մէջ զարհուրանք մը բոյն դրած է. չբրբրենք հին կանոնները կ'ընէ եւ կ'երթայ. օրհնած, ինչո՞ւ չբրբրենք, չծծենք խնդիրը. հինբրուն չնայինք՝ Լաւէին՝ Մուսէին խելքին փշած ձեւերուն՝ անկանոնութեանց հետեւինք. պէտք է ծծել խնդիրը, «զի որ ընտրեցն են՝ երեւեսցին»։

Արդ եթէ կանոնագրուած ուղղագրութիւն կրնանք ունենալ, ինչո՞ւ չուզենք ունենալ, եւ ցանկանք կանոնագրուած չուղղագրութեան հետեւիլ, քանի որ «Յուսարեք»ի ըսածով, «հոգեկան վայելք է կանոնագրուած ուղղագրութեան սիրող հետեւորդն ու արթուն պահակը ըլլալ»։

«Յուսարբեր»ի միւս բացառութեան վերայ երկու խօսք ունիմ, քանի որ առաջինն՝ «կուտամ», կուգամ, կույամ»ի մասին խօսեցայ, «Անահիտ»ի վերապահումն ամեն առթիւ:

«Բացի», «դէպի»: Այսպիսի ձեւ գոյութիւն չունի լեզուին մէջ. բաց նախադրութիւն մըն է որ կ'առնէ բացառական հոլով, եւ դէպ' նախդրիւ տրական. բաց ի քեզ, բաց ի նմանէ, (կ'ըստի նաեւ բայց ի քեզ), բաց ի սոցանէ, եւն. եւն. — դէպ ի քողար, դէպ ի դաշտ: Գեպը հին լեզուին մէջ վերջահոլով տրական կ'առնէ. «Յորժամ կէշու գէպ արեգական պատահիցէ» (Եզեկի), փարպեցիին մէջ միայն կայ տեղ մը՝ ուր կ'ըստի. «Դէպ ի մեզ դիմեալ զան»: Ասի իբր բամկօրէն համարուած, այսինքն այսօրուան մեր լեզուն:

Ուրեմն ի սէր «կանոնագրուած չուղղագրութեան» կ'ուզուի ընտիր ձեւը թողուլ, եւ գրել «բացի», «դէպի». բայց ինչ կը շահի ասով հայ լեզուն, եւ ինչ կը կորսնցնէ՝ եթէ «կանոնագրուած ուղղագրութեամբ» գրենք «բաց ի մեզմէ», «բաց ի անկէ», «դէպ ի դաշտ», «դէպ ի քաղաք»:

«Բացի», «դէպի» զրած ասեմնիս՝ պէտք է շեշտենք «բացի», «դէպի». հայ լեզուին մէջ ուր տեսնուած է այսպիսի շեշտ. երկու ոճեր միանգամայն. նախ սխալ շեշտում, եւ երկրորդ, այդ ի գրերը ինչ գործ ունին աստեղ հետ. աստեղ կը վերաբերին գոյականներուն. յետոյ չկան հայ լեզուին մէջ ուրիշ ասութիւններ, ուր ըլլան այդ ի-երը եւ գրենք անշատ. «վեր ի վերոյ», «վերջ ի վեր», «անկէ ի վեր», եւն. եւն.:

«Ազգարար» կ'առաջարկէ «Մամուլի ժողով գումարել», կամ «թղթակցութեան ձեւով կարծիք հաւաքել հարցարանով մը դիմել թերթերուն, գործներուն, հեղինակներուն եւ լեզուագէտներուն», եւ կարծիք հաւաքելու, զատուորելու աշխատանքին յարմար անձն ալ մեզ կը նկատէ:

Բայց մենք երբեք յոյս չունինք որ գործնական վախճանի մը յանգին այդ

պիտի խօսքեր, այլ դատապարտուած են մնալու «Իդէք ըղձացալը», քանի որ ծանօթ է մեզի մեր գրողներուն մտայնութիւնը: Եւ սակայն, քանի որ «Յուսարբեր» եւ «Ազգարար» այսքան յոժարութիւն ցոյց կու տան ուղիղ գրելու, կը հարցնեմ առաջինին. ինչ է սա. «Եւրթշնամին անձնատուր լըլլար, զայն կ'ոչընչացնեն» (3 դեկտ. թ. 208). — Եւրկորդին. «...եւ հոգարարժութիւնը խօսքը մտիկ լըներ» (3 դեկտ. թ. 1262), երկուքն ալ նոյն օրը գրուած:

«Ազգարար» դող չէլլէ, «հին հին դարուց կանոնականութիւն» չկայ հոս: Պատասխան կ'ուզեմ... լըլլար, լըներ սխալ են:

* * *

Այս տողերն արդէն գրած էինք, երբ «Յուսարբեր»ի Նոյ, 22-ի թիւն հասաւ, ուր «վերտտին յաւելուած» խմբագրականը կ'անդրադառնայ նոյն խնդրին, նիւթ առնելով «Ազգարար»ի վերեւ յիշուած խմբագրականը...

Աղւոր բաներ կ'ըսէ, եւ կը վերջացնէ հետազայ հատուածով.

«Եւրկորդելով «Ազգարար»ի առաջարկը, ու զայն իր աւելի պարզ ձեւին բերելով՝ պիտի բաղձայինք, որ յարմարագոյն անձը այս գործին համար — Հ. Արսէն Ղազիկեան — ընդունելով հայ մամուլի երկու օրկաններու — «Ազգարար» եւ «Յուսարբեր» — իրեն ուղղուած առաջարկը, փորձէր իր նախընտրած ձեւով գլուխ հանել ուղղագրական միօրինակութեան գործը հայ թերթերու մէջ:

«Իր ձեռնարկին մէջ — անք իրեն հետ պիտի ըլլանք»: Եղէք ուրեմն, տուէք նախ վերի հարցման պատասխան: Յետոյ ուրիշ հարցումներ պիտի ընեմ:

Մենք՝ աւելորդ է ըսելն իսկ՝ պատաստ ենք յօժարական ընելու ինչ որ կարելի է. բայց ո՞վ մտիկ պիտի ընէ. ինքն իսկ «Յուսարբեր» չ'ըսեր միթէ. «... Մենք թէեւ որոշած ենք մեր աշխատութեանց մէջ իբր ուղեցոյց ունենալ

«Մի՛ գրեք... այլ գրեցե՛ք»ը, սակայն այս որոշումը յաճախ անյաղթահարելի դժուարութեանց կը բախի, քանի որ զայն չեն իրացներ հայ մամուլի նաեւ միւս օրգանները, որոնցմէ մենք յաճախ կ'օգտուինք»։

Որոնք են այդ անյաղթելի դժուարութիւնները... նախ եւ առաջ ամէն ոք պէտք է ամէն բանէ առաջ կանոնը՝ ողջմտութիւնը սիրէ քան սովորական դարձած սխալը։ Որովհետեւ եթէ այս ոք այս ինչ բառին հանդէպ վերապահում ընէ, այն ոք այն ինչ բառի, ոչ մէկ միօրինակութիւն կարելի չ'ըլլար, եւ կը տիրէ միեւնոյն լարիւրինթոսը։

Ինք «Յուսարբեր» կ'ուզէ որ «բացի», «դէպի» եւ «կուգամ, կուտամ, կույամ» այսպէս միացած գրէ։ «Վնահիտ» կը սիրէ «կուգամ»ի խումբը միացած պահել, «Ազդարար» լայի այնքան տրամաբանական եւ ուղիղ ձեւը չի գործածեր, նոյն իսկ արտատպած կամ տպած գրութեանց մէջ հղածը կը ջնջէ, թող ուրիշ շատ բաներ, եւ ուրիշներ այսպէս իրենց կարգին ուզածին կ'ընեն, մէկ մենք էրբեք են ինչպէս պիտի հասնինք բաղձացում միութեան։

Եթէ հնար ըլլար այս ընդհանրացած սխալները ուղղել, կրնայինք քարոզն ըսելով շեշտադրութեանց շուրջ, յետոյ տոշադարձի անհեթեթ սխալներուն, եւն։

* * *

Իրեւ թէ եղածները բաւական չըլլաւին, քերականական նոր սխալներ եւս սկսած են բռնակի։ Պոլսոյ թերթերուն մէջ՝ ինչպէս եւ ուրիշ տեղերու՝ կը կարդանք շարունակ «անցուղարձեր», «ինքնաշարժեր» ու նման սխալներ, վաղը պիտի գրեն «առուտուրներ», «երթեւեկեր», ու նման ցուցանքներ։ Նորեկուկ սովորութիւն մը հանեցին բարդ բառերն յոգնակի ընելու, առանց նայելու թէ այդ միավանկ բառը ինչ բան է. բայարմատ է թէ պարզ գոյական....

«Նոր-Լուր»ի մէջ (14 Հոկտ. Թ. 2125),

«Քերականական հարց մը» վերնագրին տակ «Պատկիկ» ստորագրութեամբ յօդուածիկ մը կայ, որ կը խօսի մեր վերեւ յիշած բարդ բառերու յոգնակիներու մասին, եւ ի մասնաւորի — գիրք վերջացող բառերուն, Հոն ըսուածին պէս՝ իրաւ է թէ «Մի՛ գրեք... այլ գրեցե՛ք»ին մէջ խօսուած չէ այդ մասին, բայց տարւոյս «Քաղմավէպ»ի թիւերէն մէկուն մէջ (6, էջ 251) ծանօթութեան մը մէջ խօսած եմ համառօտիւ։

Ահա իր դատողութիւնը։ Քերականութեան դասագրքերը կը սորվեցնեն բայարմատով վերջացած բարդ բառ մը ներով յոգնակի ընել։ «գրագէտ», «գրագէտներ», եւն. եւ եր—ով երբ գոյականով վերջաւայ. «օղանաւեր», «աղօթագրքեր» եւն։ Այս հիման վրայ, —գիր բառով վերջացող բարդերը՝ ներով յոգնականացած կը գտնենք, —գիր բառը միշտ իբր բայարմատ նկատուելով։

Բայց ինք գիր բառը միշտ բայարմատ չի համարիր. գոյական է՝ կ'ըսէ, երբ տուտ, գրութիւն, գրուած բան նշանակէ (հեռագիր), բայարմատ՝ երբ գրող նշանակէ. (գրագիր), Հետեւաբար՝ հեռագրեր, գրագիրներ, եւն։

Ըստ իս՝ ես բուրդովին հակառակ եմ այս եղած նորաձեւութեան. արդէն բաւական սխալներ կան լեզուին մէջ՝ ոչ թէ լոկ ուղղագրութեան, այլ եւ լեզուի։ Աւելորդ էր ստիկա։

Երբ խմբագիրները չեն կրնար զանազանել բայարմատ մը՝ գոյականէն, խեղճ զպրոցականներն ինչպէս պիտի գտնազանեն։ Ըսինք վերեւ թէ ամէն օր կը կարդանք՝ «անցուղարձեր», դարձ՝ դառնալ բային արմատն է. «ինքնաշարժեր», շարժ՝ շարժիլ բային արմատն է, փոխանակ գրելու՝ անցուղարձեր, ինքնաշարժեր։

Ներկայ խնդրին մէջ՝ հեռագիր, ձեռագիր, գրագիր բառերուն —գիր վանկերը եւ բայարմատ կը համարիմ. հեռագիր կը նշանակէ ոչ հեռուէն եկած գիր, այլ զրոյսած բան. ձեռագիր՝ ձեռքով գրուած բան, գրագիր՝ գրելով գրուած, եւն։

Այդ գիրքը բոլոր բայի իմաստ ունին. կ'ըսենք հետագրել՝ արմատն հետագիր. գիրը բայարմատ պէտք չէ համարիլ մի միայն երբ գրող նշանակէ, այլ նաեւ գրոսած, այսինքն երբ բայի իմաստ ունի ինչ ըսել է հետագիր, «որ հեռուէն կը գրուի», ձեռագիր, «որ ձեռքով կը գրուի», գրչագիր, «գրիչով գրուած»:

Նոյն բանը չենք կրնար ընել «դասագիրք» բառին մէջ՝ ուր բայի իմաստ չկայ: Ըստ իս՝ սխալ է շոգենակեր ձեւը. շոգենակ ըսել է՝ «որ կը նաէ շոգիով», բայի իմաստը մէջն է: Զըլլայ իսկ՝ ես նորէն սխալ կը համարիմ, որովհետեւ անյօղակապ բարդերը երբեք երով յոգնակի պէտք չէ ընել՝ այլ միշտ ներով: Հոս յօղակապ չկայ. շոգի բառին ի գիրը և եղած է ըստ օրինի. յօղակապ մը չէ: Պնդուց հարց մը. աւելորդ նորութիւն: Պէտք է մանրաւ մասն ուսումնասիրել բարդութեանց բոլոր ձեւերը, եւ ըստ այնմ՝ որոշողութեան մը գալ: Զեմ գիտեր, պէտք մը կար այս աւելորդ և տաղտկալի նորաձեւութեան:

* * *

Պ. Ս. Յակոբեան «Հայրենիք» ի մէջ (Նոյեմբեր 1, Թ. 5625) գրելով «Մի գրէք . . . այլ գրեցէք» ի մասին, ի վերջոյ կը փափագի որ «լուսաբանեմ հետազայ հարցերը, զորս քաղած եմ, կը գրէ, իր «Մի գրէք . . . այլ գրեցէք»էն, եւ որոնք զիս շփոթութեան մատնած են որով չափով»:

1. էջ 50. — «Ոչ մէկ մատենագիր ոչ մէկ դարու մէջ գործածած չէ եւ ոչ մին այդ բառերէն:

«Ինչու այս ժխտականներու շարանը: Լաւ չէր ըլլար ըսել. — Ոչ մէկ մատենագիր ոչ մէկ դարու մէջ գործածած է ոեւէ մին այդ բառերէն»:

— Պատասխան. — Զէ, սիրելիս, չ'ըլլար այս վերջին ձեւը: Շատ շատ պիտի ըսուէր. «Ոչ մէկ մատենագիր ոչ մէկ դարու մէջ գործածած է այդ բառերէն մէկը»:

Կ'ըսուի այսպէս ալ, բայց ոյժ չունի

նախադասութիւնը: Զայեռու կրկնութիւնը դիտմամբ եղած է:

Ահա օրինակներ նախնեացմէ:

«Ոչ էր նոցա ոչ ել եւ ոչ մուտ եւ ոչ գին եւ ոչ վաճառ»:

Կրնար ըսել. «Ոչ էր նոցա ել, մուտ, գին, վաճառ», բայց չէ ըսած:

«Ոչ կարացին ապրեցուցանել եւ ոչ զանձինս իւրեանց»:

«Ոչ պակասեցէ ի նոցանէ եւ ոչ մի»:

«Եւ ոչ ի միում ոչ վայելեցեր» կըրնալ ըսել՝ «Եւ ոչ ի միում վայելեցեր»:

«Ոչ ումեք ոչ երեւէին». կրնար ըսել «Ոչ ումեք երեւէին»:

Ոչեռու կրկնութիւնը իմաստին ոյժ տալու համար է. եւ զեղեցիկ է:

2. էջ 76. — «Այս ահա իմ վերջին խօսքս»:

«Սի դիմորդ յօդ է եւ կը ցուցնէ առաջին դէմք. այդ պարագային աւելորդ չէ՞ իմ ստացական անականի գործածութիւնը վերի նախադասութեան մէջ: Աւելի լաւ չէ ըսել. — Ահա վերջին խօսքս»:

— Պատասխան. — Կրնայ այսպէս ալ ըսուիլ, բայց աւելի լաւ չէ. միւսն աւելի ուժեղ է:

Ահա օրինակներ նախնեացմէ.

«Քո, հայր, վարէ տեսչութիւնը»:

Կրնար ըսել «Քո, հայր, վարէ տեսչութիւն», բայց չէ ըսեր, որովհետեւ թոյլ է:

«Ի քում ականդ գերան կայ»:

«Քոյով ձեռամբդ նաւապետեայ»:

«Քումդ առնուս ախտի ջատագով»:

«Յիմում տանս. կրնար ըսել «յիմում տան». չէ ըսեր:

«Զի քո բանդ ճշմարտութիւն է»:

«Իմոց բանից». կամ «Իմոց բանիցս», եւն. եւն:

Կանոն. Առաջին դէմքին՝ ս. իմ խօսքս: Երկրորդ դէմքին՝ դ. քո խօսքդ. Երրորդ դէմքին՝ ն (ը) իր խօսքը (ն),

3. էջ 109. — «Զմոռցած ըսիմ». — Մոռնալ բայի անցեալ կատարեալը կ'ըլլայ մոռնայ, մոռնար, մոռնաւ, այսինքն

սան՝ ղեկի, իսկ ցոն՝ ձայնի կը փոխուի: Անցեալ ընդունելութիւնները այս կանոնին չեն ենթարկուիր»:

— Պատասխան. — Մոտեւր բային կատարեալը մարմնայ, են. չ'ըլլար: Հոս առիթ ղեկ խնդիր չկայ. որովհետեւ բուն բայը մոտեւրայ է. աշխարհաբարը ձգբն է այլը, բայց ան կայ: Երբ կ'ըսենք մոտեւրայ, գիտենք թէ մոտեւրայ է ան: Եթէ մոտեւրայ բայը արմատ բայ ըլլար, այսինքն գիր զեղչուած չըլլար, այն ատեն պիտի մըտնէր առիթի եւ ղեկ հարցը:

Յետոյ կարեւոր է նկատի ունենալ, որ առիթի եւ ղեկ գրեթէ այդ պատմութիւնները տեղի չեն ունենար՝ երբ պատահաբար են եկած իրարու մօտ. այսինքն արմատական չեն: Օրինակով բացատրեմ. կ'ըսենք զարնան, վերնական, կրնալ, եւ ոչ գառնան, վեռնական, կրնալ. պատահաբար. որովայդ զարնանը՝ ունի իբր արմատ զարուհ, միւսը՝ վերին, կարողը կարեւոր: Բէ եւ նոյն զրեւոր եկեր պատահաբար միացեր են՝ առանց փոխելու էութիւններ: Միակ բացառութիւնը որ կայ, եւ ըսի ուրիշ տեղ ալ՝ ստանալան բառն է, ելած սրտնապան բառէն, ուր ղեկ եւ նոյն պատահաբար մէկ տեղեկով հանդերձ՝ կանոնի սահմանէն դուրս ելած են: Ըստ օրինի պէտք է ըլլար սրտնապան:

Ձայնի փոխուող ցոյ գոյութիւն չունի. «գիրն է որ կը փոխուի ր-ի՝ դատեալ եւ քատեալ (ամբառնալ, համբառնալ) բայերուն մէջ. եւ կատարեալի խումբին մէջ է որ կ'ըլլան այդ փոփոխութիւնները. դարձայ, դարձիր, դարձած, դարձեր. քառնայ բայը աշխարհաբարի մէջ չի գործածուիր: Ասոնց խումբէն է ընթերցող բայը՝ ընթերցարմատով, եւ բարդութիւն՝ ածանցում սակէ կը շինուին, ընթերցում, ընթերցարմատ, ընթերցանութիւն, ընթերցասեր, են:

Հետեւութիւնն այն է՝ որ մոտեւրայ, մոտեւր, մոտեւր պէտք է գրուին այսպէս, եւ ոչ երբեք մորձայ, մորձիր, մորձած, որովհետեւ մոտեւրայ եւ միւս ձեւերը իրենց մէջ ունին այդ գիրը:

4. էջ 160. — «Կը ստանանք» փոխանակ «կ'ստանանք»-ի: Այս մասին թէ՛ ոչ ղեկին հետ եմ... Հայր Ղազարեան զիս համոզելու համար պէտք է իր տուած բացատրութիւնէն զատ ուրիշ փաստեր տայ, «Կը ստանանք» «կը ըստանանք» կը կարգացուի, ուրիշ կերպ կարելի չէ արտասանել զայն, չ'ըլլար, չի պատշաճիր մեր լեզուին:

— Պատասխան. — «Մի գրէք... այլ գրեցէք»-ին մէջ (էջ 160-167) գրած եմ այս մասին: Ձայն անբաւական կը գտնէ մեր յարգելի բարեկամը: Այն է՛նչ կրնամ ընել, Համոզելու համար ուրիշ բան չունիմ, միայն կ'ըսեմ թէ՛ այդ ապաթարցներուն տեղը չկայ, որովհետեւ հոս ձայնաւորի կորուստ չկայ. եւ այդ ապաթարցները սոսկալի փուշեր են, որոնք՝ եւ բարեբախտաբար շատ քիչ կը հանդիպին հիմա անոնց՝ աչքերուս մինչեւ բրեքերուն գոգը կը խոցեն: Երէկ արեւելեան կարեւոր հանգէսի մը մէջ հանդիպեցայ, եւ ցնցում մ'ունեցայ. քերթուածի մը մէջ գրուած էր «ինքզինք կ'զգար. կարծեմ միայն զորդն ինք մնացած է ներկայացուցիչ թէ՛ ողորդի. բախտը պիտի ունենամ արդեօք այդ մեր բարեկամին յուզողբարոսութիւն դարձնող ընդունելու»:

Կրնայ անգրագէտ մը «կը ըստանանք» կարգալ, ինչպէս շատ անգրագէտներ կը երգեն, կը որոշէ կ'ըսեն: Բայց ասի պատճառ մը չէ որ զրագէտները կը երգեն, կը որոշէ զրեն: Պէտք է զրենք «կը ստանանք», «կը զգանք», «կը ըստանանք», «կը զարանք» «կը ստանանք», «կը զգանք», «կը տապենք», Բոլոր լաւագոյն զորդները այսպէս կը զրեն:

5. — էջ 227. — Վերջին պարբերութիւն. «Հաշուուիլ, պատուուիլ» սխալ են: — Այս բառերը իրենց կազմուածքով ուղիղ են եւ զանոնց ուղիղ հնչելու համար լեզուս ոեւէ դժուարութիւն չի կրեր... Ինչ հարկ կայ զրելու «պատուուիլ»: Աչքբա անգամ կը բողբոջեն այս կերպ հնչուելուն դէմ:

— Պատասխան. — Ձեմ գիտեմ ինչ

նոր բան ըսեմ. բայց ջանանք բաներ մը ըսել նորէն:

Երեկոտար բառը ուղիղ է, ըսուած է հոն. որովհետեւ իր քաղաքային յաջորդ ուրիշն ունի իր փոխելով, ուղիղ կ'ար. տասաններէ՝ կ'ըս. իրեն յաջորդ ունի ծայ. նաւոր ըլլալուն, որովհետեւ քաղաքային կը յաջորդէ, եւ ուղիղ կը հնչենք ծիծ. կրտաք. բայց մեր հաշտութիւն, պատուութիւն, ցրտութիւն (այս բայը գործածողներ ալ կան) բայերուն մէջ, երկու ունիւն ալ բազա. ծայն են, այսինքն վերի ծայն ունին:

Ստանաութենէ կամ տեւէ սայթաքումէ զերծ պահելու համար ընթերցողը՝ լաւ է որ ինչպէս որ կը հնչուի՝ այնպէս ալ գրենք. հաշտութիւն, պատուութիւն, եթէ ունի տեղ վնաս ըլլար, օրինակի համար, հարկ չկար այդ ունի ընել. հաշտութիւն, պատ. վտարի, ինչպէս կ'ընենք պատժութիւն, տանջութիւն. Երբ կը գրենք հովանութիւն, անպատուութիւն, ըսենք իր օրինակ, անհաշտութիւն, հոս պէտք չկայ այդ ունի. նոյնպէս երբ կը գրենք՝ ազնոտութիւն, պատասխանատուութիւն, հոս ալ պէտք չկայ, որով. ունի պահանջը առաջինն ունի վրայ է. յաջորդ ունի ծայնաւոր ըլլալուն. բայց մեր բայերուն մէջ երկրորդ ունի ալ բա. ղաժայն է, ծայնաւոր յաջորդողով:

Թեւաղարած էի նոյն նման ըսով զրեւ տրտութիւն, Դրանոյ, սրտակոր՝ տոնաւորութենէ՝ սայթաքումէ ազատելու համար ըն. թերցողը. թէեւ հոս անվարձ մը կրնայ սխալ ալ կարգաւ երբ գրուի տոնաւորութիւն, Դրանոյ, ստանկոր:

Պատմաբ. տոնաւորութիւնը արմատ ունի տոն, արմատ տալ բայի. —իւ եւ —արիւն ծածանցներ. տոն—իւ—արիւն = արեւելու թիւն. իւն ջնջուեր է, ծնացեր է տոնաւորութիւն, որ ըստ օրինի՝ է տոնաւորութիւն. իւն կը փոխուի ունի. Այդ ըրթ զանց կ'ըլ. լուի, բայց անոր հնչումը պէտք է տանք առաջին վանկին. ինչպէս կ'ընենք օր. համար պատու, գրուի ու նման քաղաքներուն մէջ. պրտոյ, գրիտոյ, փոխանակ ընելու՝ պտրոյ, ցրիտոյ:

Նոյն աւելուիւն նաեւ Դրան ու ստիւն

քաղաքներուն հոլովմանց մէջ. Դրանոյ, տոնոյ, որոնց ըսն ձեւը պիտի ըլլար Դրանոյ, տոնոյ. այդ ըրթը զանց եղած են, եւ նոյն հնչումները արուած է նախորդ ունի, եւ պէտք է արտասանուին Դրանոյ, տոնոյ, սրտակոր:

Այդ որպէս զի տեղի չունենան այս անպատեհութիւնները, պէտք է գրել պատուութիւն, հաշտութիւն, որովհետեւ եթէ այսպէս չգրենք իսկ, այլ գրենք պատուութիւն, հաշտութիւն, անպատեհաւ պէտք է հաշտութիւն, պատուութիւն հնչենք. հեզներ. Եւ կը զար. մանամ թէ ինչպէս մեր բարեկամին զաւ. քեր կը բողբոքեն այս կերպ հեզուելուն դէմ: Այն ատեն ինչպէս պիտի հեզենք. հաշտութիւն, պատուութիւն. կարելի է այդ բնո մը քաղաքայինները երկու վանկ հնչել. թէ՛ արդեօք հաշտութիւն, պատուութիւն, (հաշտութիւն, պատուութիւն) պիտի հնչենք:

Հետաքրքրութիւնս բռնեց, տեսնեմ նա. յիմ, ըսի, թէ այս մասին խօսած է Այ. տրեման իր փերականութեան մէջ. Գոսայ. Ահա թէ ինչ կը գրէ. (էջ 341) «Քանի մը տեղ կը գրուի ըս. միայն ու հնչումը խափանելու համար. այսպէս՝ տրտութիւն, (տոնի բառէն. փիւկ. տոնութիւն կամ տոնաւորութիւն.) Զրախն (ուղղական Զրախն)՝ նոյնպէս ունի վերջաւորեալ բայերուն կրա. տրախանը՝ հաշտութիւն, հաշտութեամբ, պատուութիւն»:

Մեր յարգելի բարեկամը կը տեսնէ, որ Այտնեանն ալ մեր ըսածը ըսեր է շատ տարի առաջ, եւ կարծեմ թէ գէշ պիտի չընէ եթէ երկու Արտնեաններուն ըսածին պէս գրէ. իսկ եթէ չգրէ, ան ալ իր գիտ. նախըր:

Միայն տողաղարմներուն պէտք է ուշ դնել. պէտք է ընել. պատուութիւն եւ ոչ թէ՛ պատուութիւն. այս կողմը ունի պէտք չկայ. ունի է Տը—աւ. եւ ոչ թէ տը—աւաւ. Քիչ առաջ Զարդարեանն էլ մը կը կարդայի՝ (նորատիպ գեղեցիկ գրքէն), ուր գմայլելի կերպով կոս—բըր անշատ զը. ըսած են միավանկ բայերէն. բայց ցա. լեցայ ալ տեսնելով այդ յիշուած սխալ. ներէն հատ մը. առտը—Ուան (էջ 30). ա.

աանց տողադարձի՝ աստուան է. տողա-
դարձով ինչո՞ւ ատարուան պիտի ըլլայ:
Սովորական դարձած ցուցանք մը, Ռա-
ցարձակ սխալ է: Ու դեռ ինչե՛ր տողա-
դարձի... Անշուշտ զբաշարներուն է շատ
անգամ յանցանքը. չըսի՞ որ մը թէ բո-
լոր տգէտ զբաշարները ցից հանելու է:
Իայց արդեօք միայն զբաշարները...

Պոլսական թերթի մը մէջ տեսայ, ա-
նունով ըսել չըլլայ, տողադարձուած բար-
ձրագոյն. վախ հայ լեզու, խեղճ հայ
լեզու. այս տեղումները պիտի հասնէիր...
Եթէ ժամանակ ունենամ որ մը, ես ինքս
պիտի շինեմ տողադարձի երկերկու ցու-
ցակ, եւ զրկեմ խմբագրներուն, որ մէկը
զբաշարներուն զածային վրայ տնկեն, մէկն
ալ խմբագրական սենեակին պատին վրայ
փակցընեն...

Մ, ն, բ, ո Յայ տառերէն առաջ եր-
բեք ը չի դուրիւր, եւ աս ոչ լոկ մեր
լեզուին մէջ, այլ նոյնպէս ֆրանսերէնի.
Կը գրեն *acca-bler, ar-brer, es-clave,*
dé-cret, ren-dre, af-fliger, of-frir,
rè-gle, cha-grin, dé-plaisir, appren-
-dre, at-trait, in-trigue, ou-vrage, é-
branler, եւն, եւն:

Իսկ մենք կը գրենք բար-ձրագոյն զար-
հուրելի ձեւով: Կէտք է գրել՝ բար-ձրա-
գոյն, մար-մնաւոր, ուսու-մնական, (սխալ
է նոյնպէս նոյն թերթին խմբագրականին
«ուսու-մնասիրեց») տողադարձը, պէտք է
ըլլայ ուսու-մնասիրեց). քաղ-ցրութիւն,
թըր-բողուն, եւն, եւն:

Ուրիշ անհեթեթ սխալ մը՝ բարդ բա-
ռերուն մէջ: Աններեկի ոճի է գրել. պար-
տա-դրել, զբա-զրութիւն, ան-նըշան,
հետա-քըրքիր, կանխա-մտածել, բացա-
տրել, ան-հընար, եւն: Երբ յաջորդ
բարդ արմատ բառ մըն է, բացարձակա-
պէս ը չի դուրիւր... Դր մէկն ըսեալն:

6. — Հայր Ղազկիսան կը գրէ, «Կարձ-
վիլ» փոխանակ «սովրիլ»-ի, եւ «թլդդեթիլ»
փոխանակ լրելի-ի: Առաջինը հակառակ է
ածանցման կանոնին, իսկ երկրորդը ծան-
րաբեռնուած է անկողող ու անտեղի «թող»
-ով: Առաջինին շխտակ ձեւը սովորիլ է,

որմէ ծագած է սովրիլ (ներ. բայ), սովո-
րական (ածական), սովորութիւն (վեր. գո-
յական):

— Պատասխան. — Ի՞նչ է թէ սոր-
վիլը սովորիլէն ելած է, բայց լեզուական
քաղցրածայնութեան համար եւ ըստ լե-
զուական օրէնքի վր գրեւոր իրենց տեղը
փոխել են, եւ նկեր է դուրս սորվիլ. Հայ
լեզուին մէջ ոչ մէկ բառ կայ ուր վր՝ բա-
ռերուն մէջ՝ իրարու քով գան: Արդէն սովրիլ
արտասանելուդ՝ լեզուը բաներ մը կ'ըլ-
լայ, կը փոթփոթի, իրեն օտար եղող
հնչումի մը աղիւս գտնուիլը կը զգացնէ
քեզի: Տէվրիլը՝ հայը տեղի վր կ'ըսէ: Գրե-
րու տեղափոխութեան այսպիսի օրինակ-
ներ կան աւելն լեզուներու մէջ:

Նոյն երեւոյթով ունինք ժողովել, խոր-
վել, ո-երը ձգուած, եւ վեները պահուած:
Եղաւ աստե՛ն մը որ սորոխիլ, ժողանիլ, խո-
րուիլ սկսան գրել, բայց խափանուեցաւ,
դարձան արմատական ձեւին:

Այսպէս աւելն ստոմար կ'ըսէ, մենք
կ'ըսենք ստամբս. մեր ականջին այսպէս
է անուշ եկեր: Փոխանակ զփոխահուշ
սովրիլ-ի՝ քաղցրահուշ սորվիլը ընտրել
է ճաշակը:

Գալով բողոքիլին, որ այնքան գայթակ-
ղեցուցիչ է մեր բարեկամը, ըսեմ որ ասի
իմ շինած բառս է. եւ աւելն ոց ազատ է
գործածելու կամ չգործածելու:

Այն ատենները լրելի բային կատարեալը
կ'ընէին լրանեցի, լրանեց, ինչպէս հիմա
կ'ընեն բեկանեց... Այդ այլանդակութե-
նէն խոյս տալու համար կազմեցի բողոքիլ
բայը, եւ անվախ կը գրէի բողոքեց, եւն.
Ըստ այն կանոնին որ երբ յաւելուածով
բայ մը միանայ բառի մը հետ եւ այնպէս
բարդ բայ մը կազմուի, կը կորսնցընէ
յաւելուածական գրերը:

Չեմոն արկանել—ձեռնարկել:

Երկիր պազանել—երկրպագել:

Նախ տեսանել—նախատեսել, եւն:

Այսպէս բողոյ լրանել բայերէն՝ որոնց
արմատը բողոյիք է՝ կազմեցի բողոքիլ բայը,
որ անելի ոյժ ունի քան լրելի-ը, եւ մեր
մէջ շատ գործածուած է միասին:

ինչպէս ըսի, ո՛վ կ'ուզէ կը գործածէ, ո՛վ չ'ուզեր՝ չի գործածեր:

7. — Մեկին բառը մէկէն յառաջ եկած է (էն եչի փոխելով) թէ «մեկնարանել» ին բարբարոսն է:

— Պատասխան. — Մեկինը (ինչպէս եւ մէկը) յառաջ եկած է միակ բառէն. ուրկէ նսան մեկնակ, մեկն:

Մեկնել, մեկնիլ, մեկնարանել են. բոլոր կազմուած են այդ արմատէն:

8. — Ե՛րբ, ո՛ր եւ որո՞ն կողմէ Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը նկատուած է «թարգմանութեանց թագունիւն»:

— Պատասխան. — Կարծեմ Լակրոզ հոլանտացին է առաջին անգամ ըսողը, բայց կը ցաւիմ որ հիմա շատ զբաղած ըլլալուն՝ պիտի չկարենամ ըսել թէ ո՛ւր եւ ե՛րբ ըսած է: Կը խոստանամ սակայն գտնել եւ գրել ձեզի:

Բայց կը դնեմ հոս Մատթիա Գառգաշի՝ նշանաւոր հայկաբանի մը գրածը. «Չլեզուէն թարգմանութեան Գրոյն (Աստուածաշունչին) այսչափ ինչ լիցի ասել՝ թէ զոր օրինակ հմուտքն եւ ձեռնհասք յիւրոպացի քննչաց իսկ կուչեցին զթարգմանութիւն մեր «Թագունի թարգմանութեանց» վասն ճշդութեան եւ հմտութեան, նոյնպէս պարտ եւ պատշաճ է վասն յրատակութեանն եւ գեղեցկութեանն լեզուին անուանել զնա զլուրի եւ պսակ դպրութեան Հայ լեզուի»: «Ճաշակ ոսկեղէն դպրութեան» 1889, էջ 14: Հ. Զարպհանալեան իր «Թարգմանութիւնը նախնեաց» երկին մէջ կը գրէ. «... Իրա-

ւամբք մեծագին գանձ մը երեւցաւ սուրբ գրոց հայերէն թարգմանութիւնը սրբագիր բանասիրութեան. զոր բաղդատելով առ մեզ հասած նախնական թարգմանութեանց հետ, չվարանեցան խոստովանել թէ հայկական օրինակը կրնայ ծառայել՝ ոչ միայն առ այլս գտնուած ընթերցուածոց մթու թիւնը պարզելու, տարակոյսները ստուգելու եւ ճշդելու, այլ նաեւ տեղ տեղ զանոնք սրբագրելով ուղղելու՝: Հարկ չէ մեր ընթերցողաց անդրադարձնել թէ որպիսի պատիւ է այս մեր դպրութեան, եւ քանի պարծանք իրենց բազմաքերտն երկամբք եւ նուիրական զբոլով զայն մեզ աւանդող թարգմանչաց» (էջ 214-2):

«... Հայկական գրականութեան ամենէն աւելի նշանաւոր արտադրութիւնն՝ սուրբ գրոց թարգմանութիւնն է, կ'ըսէ Կարապետ արդի հայագէտ բանասէրին մէկը. — փառք իր դարուն, որ հայ ազգին համար ամենէն արդիւնաւորն եղած է, եւ որ պատմութեան մէջ անմահացաւ՝ թարգմանչաց դար կոչուելով: Եթէ կայ թարգմանութիւն մը սուրբ գրոց որ եկեղեցական հաստատութիւն (sanction) ընդունած է, առանց տարակուսի հայկականն է» (244):

Հ. Ա. ՂԱԿԻՅԱՆ

1. Mr. Piques, docteur de Sorbonne, croyait la version arménienne très-propre à réformer le texte grec, sur lequel a été faite. (Mignes Diction. de la Bible).

